

MEĐUNARODNI KULTURNO-POVIJESNI SIMPOZIJ
 MODVINCI (*Mogersdorf*) – SUSRETI U JUGOSLAVIJI
 (*Maribor 1973, Sisak 1974*)

Simpozij se održava jedanput godišnje, izmjenično u Austriji (Gradišću), Mađarskoj, Sloveniji i Hrvatskoj, kao susret znanstvenih, prosvjetnih i drugih kulturnih radnika četiriju zemalja i naroda, ponajviše historičara, sa znanstvenim i drugim kulturnim programom. Inicijativa je došla iz Gradišća od malog, kulturno aktivnog mjesta Mogersdorf, gdje je 5–10. VII god. 1971. održan i prvi simpozij.¹ Simpozij je, kao izmjenični godišnji skup, dobio zajedničku pravnu i organizacijsku osnovicu ugovorom između Gradišćanske pokrajinske vlade, Instituta za kulturne odnose s inozemstvom u Budimpešti i Udruženja visokoškolskih zavoda u Mariboru, potpisanim u Željeznom (Eisenstadtu) 24. IV 1970. Ugovoru je 29. X 1971. pristupilo Povijesno društvo Hrvatske kao ravnopravni član. Simpozij je ušao i u program znanstvene, kulturne i prosvjetne suradnje SR Hrvatske s Gradišćem, kako pokazuje komunique o razgovorima delegacija Komisije za kulturne veze s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske i Zemaljske vlade Gradišća, u Željeznom, 29. II – 1. III 1972.²

Zamisao simpozija može pokazati ovaj citat: »Da bi si [sic!] znanstvenici zajednički predavanjima i razgovorima nastojali ostvariti novu povijesnu sliku o graničnom području triju naroda [zapravo četiriju – op. V. O.], da bi nadvladali predrasude što ih je u prošlosti često prouzrokovalo iskrivljeno prikazivanje te slike i tako značajno pripomogli kulturnomu sporazumijevanju među narodima« (slijede podaci o spomenutom ugovoru).³

Godišnji su skupovi tematski, a biraju se teme koje su povijesno značajne za »panonski prostor« (ne bih rekao da je taj geografski termin sasvim dobar za tu svrhu: znatan dio panonskog prostora nije obuhvaćen bez Čehoslovačke, Rumunjske, Vojvodine, uže Srbije, Mađarske istočno od Dunava; međutim, obuhvaćeni su drugi, alpski i predalpski i predalpski i primorsko-gorski prostori Austrije i Slovenije, odnosno Hrvatske).

Prvi je simpozij održan u Mogersdorfu 1971, s temom »Narodnosni problem u panonskom prostoru – doprinos razumijevanju među narodima«, drugi u

¹ U Mogersdorfu danas nema Hrvata (to pokazuje i »Popis sela Gradišćanskih Hrvata u Austriji i Mađarskoj«, u: *M. Valentić*, Gradišćanski Hrvati od XVI stoljeća do danas, Zagreb 1970, 112), ali su slovenski historičari u Mariboru utvrdili da je stari hrvatski naziv za to mjesto Modvinci, pa su ga primijenili u slovenskoj i hrvatskoj verziji četvorojezičnog naziva simpozija, i taj su naziv dosljedno upotrebljavali u dokumentima skupa u Mariboru. U Sisku sam čuo, u krugu mariborskih kolega, za još jednu varijantu: Modinci.

² Usp. tekst komunikea u: *E. Beltram*, Suradnja Hrvatske s Gradišćem, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 330.

³ Program. Maribor 2–7. VII 1973, [1].

Köszegu 1972, s temom »Razvoj i značaj gradova i tržišta u panonskom prostoru od 16. do 19. stoljeća«, treći u Mariboru, 2—7. VII 1973, s temom »Položaj seljaka i seljački ustanici od 15. do 19. stoljeća«, četvrti u Sisku, 1—5. VII 1974, s temom »Radnički pokreti od [svojih — op. V. O.] početaka do svršetka prvoga svjetskog rata«.

I

U vezi sa simpozijem u Mariboru upozorit ću samo na neke motive koji su zanimljivi s gledišta novije povijesti. Bogo Grafenauer zanimljivo je ocijenio mjesto seljačkih ustanaka u slovenskoj nacionalnoj povijesti: »Ob pogledu na zgodovino Slovencev kot celoto kažejo kmečki upori več dimenzij kot ob pogledu na njihovo mesto v zgodovini 'zgodovinskih' narodov, ki so živeli v mnogo bolj kompleksnih zgodovinskih strukturah in so bili vselej pomemben sestavni del tudi tistih družbenih slojev, ki so bili nosilci javne oblasti nad ljudstvom. [...] Zato kmečki upori koncem 15. in 16. stoletju ne pominejo le izredno pomembnih razrednih spopadov v okviru družbe na Slovenskem, marveč temeljno prelomnico v slovenski zgodovini tudi v drugom smislu: z njimi se pojavilo slovensko ljudstvo po šestih stoletjih tihega življenja pod oblastjo deželnega plemstva prvič kot pomemben aktiven političen dejavnik na svojih tleh. Po dolgih stoletjih zatišja so se s svojimi upori vključili slovenski kmetje v zgodovinski razvoj obenem kot zatirani družbeni sloj in kot predstavniki slovenskega ljudstva, ki je odtlej naprej postajalo sve razločnejši usmerjevalec zgodovine na teh tleh. Tako se kažejo veliki kmečki upori konec 15. in 16. stoletja kot prvi korak do rezultata slovenskega nacionalnega prebujenja v 19. stoletju in socialistične revolucije v obliki narodnoosvobodilnega boja sredi našega stoletja.«⁴

Takav je pristup poticajan i za hrvatsku povijest.

Pojedini su referati posegli i u XIX st. — problemi ukidanja kmetstva, urbarijalne regulacije, seoskog proletarijata, financijskog opterećenja seljaka, prekomorskog iseljavanja — i tako uspostavili neposrednu vezu s problemima novije povijesti.⁵

II

Za simpozij u Sisku pripremljeno je 11 referata i koreferata, 4 iz Hrvatske, 2 iz Slovenije, 3 iz Austrije i 2 iz Mađarske.

1) Mirjana Gross, Ideologija socijalističkog pokreta u Hrvatskoj do I svjetskog rata. U uvodu je istaknuto da publika koja se zanima za povijest još uvijek obično očekuje povijest velikih imena, a manje je zapažena »tiha povijest«, sa njenim skromnim, manje poznatim akterima. Podsjetila je na dvije značajne

⁴ B. Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem do 18. stoletja, rezime [1]. U tom je smislu zanimljivo usporediti i B. Grafenauer, Razvoj programa slovenskih seljačkih buna od 1473. do 1573, Radovi, 5, U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske seljačke bune, Zagreb 1973, 165—166 i 187—188.

⁵ F. Ibolya, Položaj seljaka i seljački pokret i u Prekodunavlju [zapadno od Dunava — op. V. O.] u 18. i 19. stoljeću; G. Pferschy, O problematici seljačkih buna u Štajerskoj; J. Seedorf, Uređenje urbara u Gradišću poslije 1848.

obljetnice: 100-godišnjicu prvoga hrvatskog socijalističkog lista (»Radnički prijatelj — Der Arbeiterfreund«, 4. X 1874) i 80-godišnjicu Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji (8—9. IX 1894).

Spomenuo bih neke važnije ideje u referatu: Socijalistička ideja se prvi put može sa sigurnošću utvrditi 1874, u »Radničkom prijatelju« (što ne znači, dodajem, da socijalističkih ideja i izjava nema i prije, od 1869). U prvoj fazi — do 1890 — nema uvjeta za radnički pokret, ali postoje »pункtovi socijalističke ideje« (dodajem da uvjeta za radnički pokret ima, ali na određenoj početnoj sociološkoj i ideološkoj razini, s pojavnim oblicima koji tome odgovaraju, kao što su društva s potpornom i kulturnom funkcijom). Zatim se — od 1890 — razvija radnički socijalistički pokret, do svjetskog rata. Za krug oko »Radničkog prijatelja« važan je utjecaj njemačkih, austrijskih, čeških socijalista (eisennachski program, neudörfelski kongres, sjevernočeški socijalisti). Socijalističke ideje koriste se u društvenoj kritici (taj pojam ima, dodajem, kategorijalnu vrijednost za razumijevanje socijalističkog pokreta). — Nakon »Radničkog prijatelja« ne možemo detaljnije pratiti razvoj socijalističke ideologije, do izlaska »Radničkog glasnika« (tj. od 1875. do 1887), koji međutim nema jedinstvenu ideologiju — socijalistička se ideologija mijesa s nacionalnom ideologijom koju zastupa Stranka prava. Razvitak od 1890. dalje u vezi je s novim impulsima, ali i s podlogom u društvenoj strukturi, političkim odnosima, nacionalnom pitanju. Stvara se jedna originalna socijalistička ideologija, drugačija od ideologije stranaka II internacionale, osobito onih pod njemačkim utjecajem. Industrijskog društva u Hrvatskoj nema, nosilac je socijalističke ideologije mali obrtnik i obrtnički radnik. Bitan je klasni sukob u obrtu, tj. između obrtničkog radnika i obrtnika. Socijalistička stranka funkcionira sve do kraja stoljeća kao građansko-demokratska, pučka stranka, pa ima značenje koje nije u skladu s njenom skromnom snagom. Osobito je karakteristično obraćanje seljaštvu. Socijalisti su u tome prvi, prethode za desetak godina Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci koja će se obraćati istim slojevima (pa će doći do sukoba). Socijalisti se obraćaju seljaštvu, radništvu, obrtnicima, malim trgovcima i inteligenciji. Ideologiju stvaraju sami radnici, no oni su znali kako treba kritizirati hrvatsko društvo. Kad pristupaju intelektualci, poslije 1903, mijenja se karakter socijalističke ideje (određeno ujedinjavanje s ideologijom II internacionale). Zbog problema političkih sloboda (i sindikati su zabranjeni, do 1907), politička borba je u prvom planu. Hrvatska i srpska buržoazija ima sličnih interesa za demokratske slobode i u nacionalnom pitanju. I socijalisti su zainteresirani za ujedinjenje hrvatskih zemalja, iako to isprva nisu jasno formulirali. Oni su za proširenje hrvatske autonomije radi bržeg gospodarskog razvitka. S građanskim strankama ima i sukoba i suradnje, prema političkim situacijama. Socijalisti potiču borbu za političke slobode. U nacionalnom pitanju isprva nisu načistu (prvo što vide jest sukob hrvatske i srpske buržoazije). Za slogu su Hrvata i Srba, internacionalistički se odnose prema mađarskom narodu, kao i austrijsko-njemačkom, pomaže im mađarska i austrijska socijalna demokracija, pa im pruža pomoć i protiv »svojih« vlastitih vladajućih klasa (npr. za pokreta 1903). Te činjenice mijenjaju neka raširena mišljenja o austromarksizmu, o austrijskoj socijalnoj demokraciji kao radničkoj aristokraciji. Od bitne je važnosti borba protiv Khuenova režima i mađarskih vladajućih klasa. Socijalisti će doživjeti prvi veliki slom na seljačkom pitanju (mjere Khuenova režima zbog socijalističkog organiziranja seljaka u Srijemu i Slavoniji). Vodit će ilegalnu borbu protiv režima. U sindikalnoj borbi dobro organizirane struke (obrtičkih radnika) postižu uspjehe.

Tek od 1903. socijalistička ideologija dobiva slična obilježja kao u stranaka II internacionale pod utjecajem njemačkih socijalista centrista. Socijalisti zahtijevaju reforme, ali teško je ustanoviti do koje su mjere doista bili reformisti. Idejni se problemi nakon 1903. više razrađuju, govori se u ime proletarijata, važni su problemi mogućnosti suradnje s građanskim strankama, problem velikih štrajkova. O nacionalnoj ideologiji: Socijalisti istupaju s integralno-unitarističkom jugoslavenskom idejom (problem jednog naroda pripada pitanjima uvjeta za proširenje socijalističke ideje). Ne uočavaju da građanski političari zapravo ne vode politiku iz koje bi proizašla unitaristička jugoslavenska ideja (pred rat samo socijalisti i jugoslavenska revolucionarna omladina dosljedno zastupaju tu ideju). U vezi je s austromarksizmom orijentacija na preuređenje Monarhije. Jugoslavenska ideja funkcionira isprva u okviru Monarhije, ali ne isključivo u njemu. Iskustvo s balkanskim ratovima i nemogućnošću preuređenja Monarhije vodi prema ideji o posebnoj jugoslavenskoj državi. — Socijalisti su postavili temelj socijalističkoj ideji u nas, bez obzira na prigovore koji im se mogu uputiti.

Iako taj niz zabilježaka ne iscrpljuje nego naznačuje sadržinu referata dovoljno je opširan, pretpostavljam, da upozori na referat kao prinos daljnjem povezivanju povijesti radničkog pokreta s ostalim komponentama novije nacionalne povijesti. Budući da je taj problem veoma važan i aktualan⁶, prikazu toga referata dano je više mjesta.⁷ No, treba još spomenuti da je, barem u usmenom izlaganju, manje obuhvaćeno razdoblje 1903—1914. od onog do 1903. i da je bilo riječi samo o sjevernoj Hrvatskoj a ne o svim hrvatskim zemljama (iako je još uvijek teško učiniti drugačije, spominjem to, jer je obuhvaćanje čitave Hrvatske jedan od preduvjeta za spomenuto povezivanje).

2) Vlado Oštrić, Radnički pokret u Hrvatskoj u razdoblju dualizma. Određeno zajedništvo radničkih slojeva u Monarhiji, u širem sklopu društvenih odnosa, otvara niz procesa koji utječu na radnički pokret u Hrvatskoj. Određeni bitni problemi Hrvata i Hrvatske u Monarhiji i odgovori na te probleme osnovica su za specifične modifikacije tih procesa i otvaranje novih procesa. Zbog ta dva povezana niza procesa za radnički pokret u Hrvatskoj, opća radnička i socijalistička solidarnost i internacionalizam dobivaju i svoje specifične funkcije u povezanosti s pokretom unutar Monarhije i u jugoslavenskom povezivanju. Rezultat je povezivanje pitanja društvenog preobražaja s pitanjem Monarhije i jugoslavenskim pitanjem u Monarhiji, a zatim i izvan Monarhije. Od god. 1914. ti se problemi vežu uz pitanje rata. U toku rata, problem društvenog preobražaja odvajaju se od pitanja Monarhije. Od 1917. u vezi s revolucijom u Rusiji, otvara se mogućnost povezivanja jugoslavenskog pitanja i ostvarenja socijalističkih ideja o društvenom preobražaju s pitanjem socijalističke revolucije, odnosno širenjem revolucionarnog procesa. Odnos prema toj mogućnosti izaziva diferencijaciju u socijalističkom pokretu, čiji će bitni rezultat, nakon rata, biti konstituiranje komunističkog pokreta u dva dijela Hrvatske, podijeljene ishodom rata (talijanska okupacija, s kasnijim aneksijama, odvajaju dio Hrvatske od jugoslavenske države u koju ulazi ostala Hrvatska) i time će nastati vodeća snaga buduće jugoslavenske revolucije.

⁶ Usp.: Rasprava o problemima pisanja sinteze povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj, ČSP, 1973, br. 3, 113—159. Spomenuti se problem izravno ili neizravno javlja kao jedna od »crvenih niti« rasprave.

⁷ Referat je zanimljiv i kao nastavak jednog ranijeg priloga sintezi: *M. Gross, Razvoj socijalističke ideje u Hrvatskoj 1890—1907, Putovi revolucije*, 5, 1965, 117—130.

3) Branka Pribić, Osvrt na kulturnu komponentu radničkog pokreta u Hrvatskoj. Istaknuto je da je kulturna djelatnost bila »preduvjet za svaku političku agitaciju: radnika je trebalo obrazovati u svjesnu ličnost i osposobiti da preuzme neku ideologiju«. Kulturna aktivnost sastavni je dio početaka radničkog pokreta oko sredine XIX st. (prva je kulturna organizacija osnovana prije 110 godina — 1864), a od 1892. do 1914. odvija se smišljenije i šire, te kontinuirano, neovisno o političkim mjerama i krizama. Socijalisti pokazuju aktivni interes za sva pitanja kulture (književnost, kazalište, glazbu, likovnu umjetnost, popularizaciju znanosti i dr.). Kulturna je politika važan faktor njihove cjelokupne djelatnosti. Spomenuo bih da je i ta tema bila ograničena na sjevernu Hrvatsku.

4) Cvetka Knapič-Krhen, O nekim odjecima Hainfeldskog kongresa u Hrvatskoj i Slavoniji. S nizom novih podataka, ocjena i opravdanih pretpostavki osvijetljeno je razdoblje 1889—1890. kao prijelaz na organizirani i kontinuirani socijalistički pokret u Hrvatskoj. U tom su sklopu nastojanja da se ujedine postojeća radnička društva u sjevernoj Hrvatskoj (1889), ojača socijalistička komponenta »Radničkog glasnika« i održi taj list, strukovno organiziranje i sindikalna suradnja izvan Hrvatske, pokušaji da se uz suradnju s austrijskim i slovenskim socijalistima stvori jugoslavenski socijalistički list i neka vrsta zajedničke organizacije.

5) Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem od začetkov do prve svetovne vojne. Pokret počinje u Mariboru 1868. Veza s Grazom ima neprekidno znatnu važnost. Naglašeni su, između ostalog, specifični nacionalni problemi: samo je južni dio donje Štajerske (Zasavje, Celje) obuhvatala slovenska socijalna demokracija, dok je sjeverni dio (Maribor s Podravjem) ostao u djelokrugu njemačkoaustrijskih socijalista (kao i, dodajem, slovenska Koruška). Njemačko obilježje pokreta pogodovalo je germaniziranju slovenskog radništva, a dijelom ga i odbijalo od socijalne demokracije. Međutim, pokret je postao važan politički faktor u slovenskoj Štajerskoj, osobito u Mariboru i okolici, i socijalisti su imali veći utjecaj i političku snagu nego u drugim slovenskim zemljama.⁸

6) Janko Liška, Začetki socialističnega izobraževanja delavcev v slovenščini na južnem Štajerskem in na Koroškem. Referat nije održan, bilježim prema rezi-meu. U spomenutoj se djelatnosti ističe Rok Drogenik u Celju, a dala je niz kulturnopovijesno zanimljivih rezultata: novine, svibanjske spise (prvi već 1893), prvi slovenski socijalistički časopis »Svobodni glasovi« (Celje, 1. IX/1897 — 1. III. 1898). U Trbovlju je god. 1910. otvoren prvi radnički dom, a 1912. je osnovano obrazovno društvo »Vzajemnost« za Korušku i Štajersku.

7) Alois Adler (Graz), Počeci radničkog pokreta u Štajerskoj s posebnim osvrtom na katolički tabor. Autor je prikazao doba od prvih radničkih organizacija (u Grazu 1868. i 1869) do početka našeg stoljeća, a osobito veliki rascjep u radničkom pokretu izazvan postankom kršćansko-socijalnog pokreta u sklopu katoličkog političkog tabora (osobito je značenje za politički razvitak katoličkog radništva imalo uvođenje 5. kurije — s općim pravom glasa (1896).

8) Erika Weinzierl (Salzburg), Ideologija austrijskog radničkog pokreta do 1918. godine. Referat je obuhvatio doba od 1867. (ta je godina važna zbog zakonskih promjena koje su omogućile radničko sastajanje i organiziranje). Pro-

⁸ Autor je imao oslonac i u svojoj magistarskoj radnji »Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889«, koja je tih dana objavljena u novom svesku *Prispevkov za zgodovino delavskega gibanja*, 53—101, 1—2/1973.

grami iz XIX st. (Neudörfel 1874, Brno 1887, Hainfeld 1888/89, Brno 1899. i drugi) koje autor analizira utjecali su, dodajem, i na socijaliste u Hrvatskoj i oni ih u znatnoj mjeri prihvaćaju kao svoje, dok se u našem stoljeću ideje jednih i drugih i razilaze (na jugoslavenskom pitanju, u vezi s pitanjem preuređenja Monarhije, a zatim na pitanju rata i revolucije). Austrijski socijalisti podržali su svjetski rat, no kasnije dolazi do krize i podvajanja (od 1917 — Friedrich Adler). U austrijskom socijalističkom pokretu dalje se razvija austromarksizam, s nizom istaknutih predstavnika. Traženje »trećeg puta između revizionizma i boljševizma« i pridržavanje načela jedinstva partije održavali su svojevrsni »centralizam« austrijske socijalne demokracije. Ona je bila, nesumnjivo, značajan faktor u prvoj austrijskoj republici (1819—1938), a zatim i u drugoj (od 1945).

9) Gerald Schlag (Željezo), Radnički pokret u Gradišćansko-zapadnougarskom prostoru do kraja prvoga svjetskog rata. Za to je područje značajna pripadnost Ugarskoj, ali i jake veze s Austrijom. Od središta važna je Bratislava, a za samo buduće Gradišće Odenburg (Šopronj). Socijalisti stječu utjecaj i među Hrvatima (socijalističke ideje prodiru u sela sjevernog Gradišća), što je utjecalo i na njihov daljnji život (nakon priključenja dijela Ugarske Austriji i stvaranja Gradišća 1921; npr., 1923. se prvi put održavaju izbori na osnovi općeg prava glasa kojeg u Ugarskoj nije bilo).

10) Akos Dömötör, O pitanju načina života industrijskih radnika u razdoblju dualizma u Ugarskoj. Referat je bio metodološki zanimljiv, jer autor povezuje sociološki i etnološki pristup, proširujući zapravo područje etnologije na gradske društvene (radničke) slojeve seoskog porijekla, u vezi sa životnim područjima stanovanja, odijevanja, prehrane, obiteljskog života i drugima.

11) Ernő Kabos, Problematika istraživanja mađarske radničke kulture za vrijeme dualizma. Referat razrađuje isključivo metodološku problematiku sociologije kulture na dva povezana područja (kultura u radničkom pokretu; ta skupina pojava »obuhvaća uglavnom problematiku klasne borbe na području kulture«; radnik kao tema i problem u kulturi).

Diskusija je bila raznovrsna i zanimljiva. Bilo je govora o odnosu između radničkih akcija u feudalizmu i radničkog pokreta u kapitalizmu. Istaknut je zajednički interes za međusobne veze i utjecaje u povijesti četiriju zemalja i naroda, za posebne sociološke probleme, kao što su migracije (prostorna pokretljivost), za kulturnu i socijalnu povijest radničkog pokreta koja može otvoriti, rečeno je, čitave nove krajolike, za nacionalne probleme u radničkom pokretu, za veliki rascjep između socijalista i kršćanskih socijala i kompleksniju ocjenu kršćansko-socijalnog pokreta i više drugih pitanja.

Ocijenjeno je da dosadašnje teme dobivaju već oblik izvjesne cjeline (nacionalni odnosi — gradovi i tržište — seljaštvo — radništvo) u međusobnoj povezanosti i stvaranju podloge za daljnji rad, osobito za kulturnu povijest.

Naredni simpozij, 1975, održat će se ponovo u Mogersdorfu, a tema će biti povijest školstva. Povijesno društvo Hrvatske objavit će priloge iz Siska u posebnom zborniku.

Vlado Oštrić